

személyt, akinek a hit-aktusa a hite, akkor a dogmatikai tartalomnál jóval bonyolultabb a dolog, mert szerteágazóbban, mélyebbre és különböző rétegekbe hatolnak le a hit gyökerei. Ezért a személyes egzisztencia, az emberi élet és sors gazdag és változatos tevékenységéből nyeri táplálékát, amit a dogmatikai tartalomnak kell egységesíteni, de *nem az fakaszt*. Ha külső támadás éri a hitet — a dogma terepén —, akkor az sokkal könnyebben kivédhető, visszaverhető, cáfolható. A belülről jelentkező kísértés — nem világos támadás, hanem homályos-ködös kísértés — sokkal mélyebb, mert mélyebbről jön, sokkal összetettebb, mert az egzisztencia kiterjedt és sokrétű ágbogának ezer és ezer apró mozzanatában érheti az élő hitet. Ezt félti Guardini, nem a tant. És bár egy rövid fejezetben szó van az egyházzól is, de nem abban a klerikális értelemben, ahogyan a könyv borítója vizualizálja a Szent Péter-bazilika középpontba állított színes képével, melybe — valódi képzavarral — felülről egy sötét angyal készül beledöfni a kardját, alatta pedig a bazilikából kinőtt sötét láb tapos rá egy izmos férfialakra. Az efféle *Sturm und Drang* hangulatú és militáns kép sem a jelen kereszténynek valódi szituációját nem tükrözi — mert, ismétlem, valójában belülről emésztődik, nem a külső támadások veszélyeztetik, azok csak erősítenék, ha komolyak volnának, de az utolsó komoly kritikus 1900-ban meghalt —, sem a finom elemzések hangján beszélő szerzőhöz nem illik.

Olvasókönyvet tartunk a kezünkben. A hitről szóló könyveket akkor olvassuk helyesen, ha nem a hit mint olyan dokumentumaként, vagy mások hitéről szóló beszámolóként olvassuk, hanem tükröként tekintünk rájuk, azt kérdezve: vajon a könyvben foglaltakban miként ismerem rá a magam hitére. Romano Guardini hiteles tükröt tart elénk. (Ford. Kerényi Dénes; *Kairosz Kiadó*, Budapest, 2015)

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ

ERDÉLYI ZSUZSANNA: MÚLTUNK ÍRATLAN LÍRÁJA Az archaikus népi imádságműfaj háttérvilága

Lapozgatva és olvasva a több mint ezer oldalas könyvet, évtizedes történekek váltak jelen idejűvé emlékeimben. Ez a könyv a szerző fél évszázados tudományos munkásságának lenyomata, hű tükrö. Egy hatalmas mű, ami tartalmazza a kutatói pályája teljes ívét, attól kezdve, hogy rátalált témájára, majd a pályatársakkal kérdést kérdésre halmozott, amelyek nagyobb részére meg is találta a választ. Az írásokból így bomlik ki egy népköltészeti műfaj 20. századi kutatástörténete és ismerszik meg egy szinte párja nélküli, eredményes kutatói pályája, egyéni életút. Egy olyan életpálya, amelynek magam is

szemlélője, alkalmanként kísérője és résztvevője lehettem. A tanulmányokat olvasva ezért sokszor feltolultak személyes emlékek az 1970-es évekből, vagy akár a későbbi évtizedekből.

Aki meg akarja ismerni a filológusok életét és gondolkodását, munkamódszerét, azoknak bátran ajánlható ez a könyv, amelynek lapjairól mindez szépen kibomlik: hogyan talál rá egy kutató témájára, vagy ebben az esetben: hogyan találja meg a téma elkötelezett kutatóját, hogyan alakítja ki kutatási és elemzési módszertanát, hogyan képezi magát a munka során csak azért, hogy egy-egy kifejezést, egy-egy gondolatkört jobban megérthessen, egyáltalán megérthessen és meg tudjon magyarázni. Hogy egy-egy — a szóbeliség miatt — szövegében „romlott” változatot el tudjon helyezni lelkiségi áramlatok folyamában, ezáltal korhoz és társadalomhoz kösse, megállapíthassa az írásbeliség és a szóbeliség közti folytonos átjárás konkrét és/vagy lehetséges módját. Hogy a magyar nyelvhez kötött imádságokat más nyelvi kultúrákban is megvizsgálja, kiderítse egyetemes („katolikus”) jellegüket. Hogy utána járjon, vajon protestáns népköltésznél is élő hagyományról van-e szó?

S ez eddig még csak módszertan, társadalmi és történeti, spirituális háttér. Lényegében a ferences passió-misztika középkori és barokk kori lenyomata, amely máig Istenhez emeli a hívő embert.

Ezt követi a szövegelemzés. Az archaikus imádságok nagy része szélesen hömpölygő szabad verselés, rímes vagy rímtelen szöveg, telis-tele szokatlan kifejezésekkel, meghökkentő, szürreális költői képekkel, gyakran párbeszédészettel, a szenvedéstörténet olykor naturalisztikus elbeszéléssel, szaggatott, balladaszerű tömörítéssel. Egy olyan nyelvi világot képviselnek, ami a mai olvasót messze, a nyelvújítás előtti századokba röpíti vissza. Ezért érthetjük meg könnyen, hogy költőink — a nemrég elhunyt Juhász Ferencel az élen — miért fogadták egyöntetű elragadtatással az Erdélyi Zsuzsanna által közzétett imákat. E gesztusokkal beemelték a népi imádságok szövegeit az irodalomba, és már akkor látható volt, hogy így nyújtottak védelmet a kutatóknak. A politikai hatalom nem hagyhatta figyelmen kívül Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes és mások lelkes fogadtatását. Sok költőt (Szabó Ferenc, Polner Zoltán, Tóth Sándor, Major-Zala Lajos, Nagy Gáspár, Iancu Laura és mások) meghihlettek akkor és azóta is ezek a régies hangzású, sajátos képeket alkalmazó imádságok. A zeneszerző Kocsár Miklós hat imádságot kórusműben dolgozott föl. A magyar szövegfolklor palettáján Erdélyi Zsuzsanna kutatása és elemzése révén új műfaj jelent meg: az archaikus népi imádság lírai, dramatikus és epikai jellemzőket fölmutató műfaja.

Am Erdélyi Zsuzsanna nem állt meg a szövegelemzésnél. Mindig nagyon foglalkoztatta őt az

imádságot használó ember. Mert Erdélyi Zsuzsanna gyűjtőmunkája nemcsak az imádságszövegek összeszedésére és funkcióbeli adatainak rögzítésére szorítkozott. Meg akarta ismerni az imákhoz kapcsolódó tudati és lelki hátteret. Ezért mélyinterjúkat készített, amelyekből mindig kibomlott egy-egy megismételhetetlen, szenvedésekkel, bánattal és örömmel teli életút, amely a mély hit köteleivel kötötte magát össze Jézus értünk vállalt szenvedéseivel, megváltásunk történetével. És különösen Mária életével, sorsával, akivel emberként, édesanyaként jobban azonosulni tudunk. Jelen van tehát a passió-epika és a Mária-síralmak középkori költészete. (Eszembe jut egy gőmőri, péterfalai beszélgetésem, amikor a Jézus szenvedéséről szóló pénteki imádságot magnetofonomba mondó asszony sírásba csukló hangja miatt háromszor rugaszkodott neki az imádságnak. Aki átélt ilyen kutatási tapasztalatot, az megértheti, hogy milyen mélységei vannak, lehetnek a lelki életnek.) Az ember élete így erős szállal kapcsolódik össze a Megváltó és Édesanyja életével. És erre az erős támaszra hagyatkozva volt képes az ember minden nehézség ellenére leélni életét. Olyan vallomásokat olvashatunk némely tanulmányában, ami mindezt igazolja. Hasonló megrázó erejű sorsok tárulnak fel az Erdélyi Zsuzsannának küldött, közzé nem tett — itt csak idézett — hatalmas levelezésből is.

A teológus azt kifogásolta: az imádságok nem mutatják föl az örömhírt, a föltámadást, amivel az értünk szenvedő Krisztus úrrá lett a halálon és minket is erre a sorsra, örök boldogságra hívott meg. Ám a szenvedéstörténet és a Krisztus-halál hangsúlyosan jelenlévő gondolata korjelző lehet. Más teológusok az imádság általi, főleg az imádságzáradékokban megfogalmazott, a bűnbánat szentségét kizáró üdvözölési lehetőségeket utasították vissza. Ez azonban megint korjelző, hiszen a bűnbánattartás rendje is hosszú évszázadok teológiai vitáiban formálódott és nyerte el mai formáját. Imaszövegeink tehát egy korai időszakba visznek vissza bennünket.

Erdélyi Zsuzsanna a magyar imádságok párhuzamait megtalálta és közölte a velünk együtt élő népektől, valamint Európa csaknem minden nyelvi kultúrájából. Megmutatva ezzel a szkeptikus világnak is: Európa közös, azonos keresztény szellemi alapokon áll. S ez a közös keresztény kultúra bizony összeköt bennünket, magyarokat a szláv népekkel, a románokkal, a németekkel, az olaszokkal vagy a calabriai albánokkal akkor is, ha kétoldalú viszályainkban elfelejtjük, vagy politikai gondolkodásunkból tudatosan nem létezőnek nyilvánítjuk.

Erdélyi Zsuzsanna nagyon tisztelte adatközlőit, szerette őket, nyitott szívvel közeledett hozzájuk, s ők ezt megérezték. A sokszor analfabéta adatközlőknek felelősségvállalását nagy erkölcsi tel-

jesítménynek tartja. „Nélkülük nagyon tudatlanok lennénk mi okos írást tudók” — írta. Az írástudatlanok felelősségeként írta le azt a folyamatot, hogy megtartották mindazt, amit másutt, szerencsésebb népek esetében az írásbeliség őrzött meg.

A könyv első tanulmánya még a népköltészet színszimbolikájáról szól. Ebben az 1950–1960-as éveknek a Lajtha-csoportban szerzett sok-sok kutatói tapasztalata, valamint gondos filológiai munkája összegződött. Kiformálódott egy szövegelemző módszertan, aminek Erdélyi Zsuzsanna később óriási hasznát veszte. Majd a tanulmányok mindinkább az archaikus imádságokról szólnak és használóikat sokféle szempontból mutatják be. A szóbeliség mellett Erdélyi Zsuzsanna újra és újra rátalált a 18–20. századi kéziratos énekeskönyvekre és íróikra, hiszen kutatásának fontos forrásait jelentették. Az imádságokat mind finomabb részleteiben elemezte. Közülük különösen megfogja az olvasót az imádságok látomásformáinak bemutatása, a szentek — különösen a magyar szentek — énekeinek elemzése. És újra meg újra Mária. Az archaikus imádságoknak az erős Mária-központúsága. A ferences lelkiség. És minden írásan átsüt Erdélyi Zsuzsanna érzelmi érintettsége.

A könyvet a nagypapa Erdélyi Jánosról, az Erdélyi Zsuzsanna életére nagy hatást gyakorolt Lajtha Lászlóról, Bálint Sándorról, Domokos Pál Péterről, Juhász Ferencről és a „hajszolt előadótakat” kísérő művészekről: Jancsó Adriennről és Török Erzsiről szóló írások zárják. Jól érzékeltetve azt, hogy Erdélyi Zsuzsanna milyen tudománytörténeti vonulatba sorolta önmagát, kiknek a munkájára és emberi-erkölcsi tartására hagyatkozott. A „Ráadásban” plakát-dokumentumok, lemez- és könyvborítók, Gyulai Líviusz könyvillusztrációi, Jámborné Balog Tünde drámái, imádságoktól ihletett batikjai, néhány levélmásolat látható. A rövid életrajzi vázlat után pedig munkásságának, publikációinak teljes listáját olvashatjuk.

Erdélyi Zsuzsanna lezárt életművet hagyott maga után. Könyvein kívül e kötetben közzétette minden tudományos jellegű tanulmányát. Hagyatékában csupán hatalmas gyűjtési levelezése, a vallási ponyvák, a kéziratos énekeskönyvek és az előkészített Mária-líra anyag megírása vár feldolgozóra, folytatóra. *Múltunk íratlan lírája* címmel kiadott posztumusz kötetébe még maga gyűjtötte össze a különböző helyeken megjelent írásait. E munka a „...Századokon át paptalanul...” című könyvével együtt megmutatja a mai olvasónak, „hogyan lett e látszólag kicsiny, és a legegyszerűbb emberek lelki világához tartozó szöveganyagból az egész magyar kultúrát befolyásoló mozgalom. A magyar néplélek ünnepi megnyilvánulása (...)” (Voigt Vilmos). (*Kalligram*, Pozsony, 2015)

BARNA GÁBOR